

ΨΧ19: Ψυχολογία της Μετανάστευσης

Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
Ακαδημ. έτος 2023-2024
Εαρινό εξάμηνο

Καθηγητής Βασίλης Παυλόπουλος

Πληροφορίες – επικοινωνία

- **Ώρες μαθήματος**
Τρίτη 15:00-18:00, αμφιθέατρο 314
- **Ώρες γραφείου**
Τρίτη 12:00-14:00 (κυψέλη 504, τηλ. 2107277721)
- **Ταχυδρομική θυρίδα**
Γραφείο ΕΔΙΠ/ΕΤΕΠ Τμήματος Ψυχολογίας (κυψέλη 504)
- **E-mail**
vpavlop@psych.uoa.gr
- **Internet**
<http://eclass.uoa.gr/courses/PPP101>
<http://users.uoa.gr/~vpavlop>
<http://www.psych.uoa.gr/office/vpavlop> (κατόπιν συνεννόησης)

Διδακτικές μέθοδοι και εξεταστέα ύλη

- **Διδακτικά συγγράμματα και εξεταστέα ύλη**

1α) Χρυσοχόου, Ξ. (2011). *Η πολυπολιτισμική πραγματικότητα*.
Πεδίο.

1β) Παπαστυλιανού, Α. (Επιμ.). (2011). *Διαπολιτισμικές διαδρομές*.
Gutenberg.

2) Υλικό προφορικών διαλέξεων και επιλεγμένα άρθρα
(βλ. ιστοσελίδα μαθήματος και σχετική ανακοίνωση).

- **Δραστηριότητες** (προαιρετικές)

- **Γραπτή εργασία** (προαιρετική)

- **Προφορική παρουσίαση** (προαιρετική)

Στόχοι του μαθήματος

- Σε **γνωστικό** επίπεδο:
 - ✓ απόκτηση βασικών γνώσεων (θεωρίες, μοντέλα, ερευνητικά δεδομένα, παρεμβάσεις)
 - ✓ διασύνδεση επιμέρους ψυχολογικών κλάδων: διαπολιτισμική ψυχολογία, κοινωνική ψυχολογία, αναπτυξιακή ψυχολογία...
- Σε επίπεδο **ατομικών στάσεων**:
 - ✓ απομυθοποίηση, άμβλυνση στερεοτύπων
 - ✓ αύξηση της διαπολιτισμικής ενσυναίσθησης

για μια ελεύθερη Ελλάδα

ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ

ΧΡΟΝΟΣ 1922	ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗΣ	INVANDRARE
ΑΡ.ΦΥΛ. 5		ΙΟΥΝΗΣ 73

Δίκαιη απαίτηση:

ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΖΗΤΟΥΝ ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Οι μετανάστες είναι οι καλύτεροι εργάτες και οι πιο εργατικοί και οι πιο ανθεκτικοί στην εργασία. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας.

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΨΗΦΟΥ ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Πάνω από 200.000 μετανάστες έρχονται στην Σουηδία από διάφορα μέρη του κόσμου. Οι μετανάστες είναι οι καλύτεροι εργάτες και οι πιο εργατικοί στην εργασία. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας. Η εργασία τους είναι η βάση της οικονομίας της Σουηδίας.

Νέα το...
 Την Κυριακή 20 14.00...
 Ένας...
 Το Σάββατο 19...
 Ο συγγραφέας...
 Η Ελλάδα...

ΑΠΟ ΕΣΠΕΡΑΣ ΕΙΣ ΕΣΠΕΡΑΝ

ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Εφημερίδα Βραδυνή, 3 Δεκέμβρη 1923

Τζιεράκια τηγανίζονται, κωλόπανα κυματίζουν, σανιδώματα προχείρων ικριωμάτων τοποθετούνται εις τα καλύτερά μας πεζοδρόμια, μανδήλια, τσεμπέρια, βλαχόκαλτσες, τηγάνια, παλιοπάπoutsα, αντεριά, κρεμώνται εις καλύβας του αθιγγανικοτέρου είδους, χαλβάδες και ρεβανές εκτίθενται προ ευπρεπών καταστημάτων [...] Ευθύνην δεν δυνάμεθα να αποδώσωμεν εις τους διαπράττοντας τας ασχημίας ταύτας. Αυτοί όπως ήξευραν και όπως ηδυνήθησαν έπραξαν. Μη έχοντες το αίσθημα της τάξεως, δεν ηδύναντο να την εκδηλώσουν, αγνοούντες δε την έννοιαν του καλού δεν ηδύναντο να την φανερώσουν. Την ευθύνην έχουν οι αρμόδιοι, οι εντεταλμένοι δια την υγιεινήν, την τάξιν, την ευπρέπειαν.

Εφημερίδα Καθημερινή, 30 Ιουλίου 1928

Συμπονούμεν και συμπαθούμεν τους πρόσφυγας ως ανθρώπους και αδελφούς δυστυχήσαντας και παθόντας, αλλά δεν του θέλομεν ούτε ως ψηφοφόρους, ούτε ως εκλογείς, ούτε ως εκλεξίμους, ούτε ως πολίτας δικαιουμένους να κυβερνήσουν την Ελλάδα.

Από την Αφγανιστανούπολη στη Στοκχόλμη: Εισαγωγικές διαπιστώσεις για το «μεταναστευτικό»

- **Ενδο-ομαδική μεροληψία** ή δύο μέτρα και δύο σταθμά για τα πολιτικά δικαιώματα των μειονοτικών ομάδων.
- Η διάκριση εσω-ομάδας/εξω-ομάδας δεν βασίζεται στην καταγωγή, αλλά στις ενεργές κοινωνικές κατηγορίες. Αλλιώς, η ιδιότητα του μετανάστη δεν είναι **φυσική νομοτέλεια**, αλλά **νομική κατάσταση** και **κοινωνική ταυτότητα** (δηλ. κοινωνικές κατασκευές).
- Το διακύβευμα πίσω από το «μεταναστευτικό»/«προσφυγικό» κλπ. στον δημόσιο διάλογο είναι **πολιτικό**. Αφορά στη σύγκρουση για **κατανομή των πόρων** και στις ομάδες που διεκδικούν **δικαιώματα πρόσβασης** στους πόρους αυτούς.

Στιγμιότυπα της μετανάστευσης στην Ελλάδα

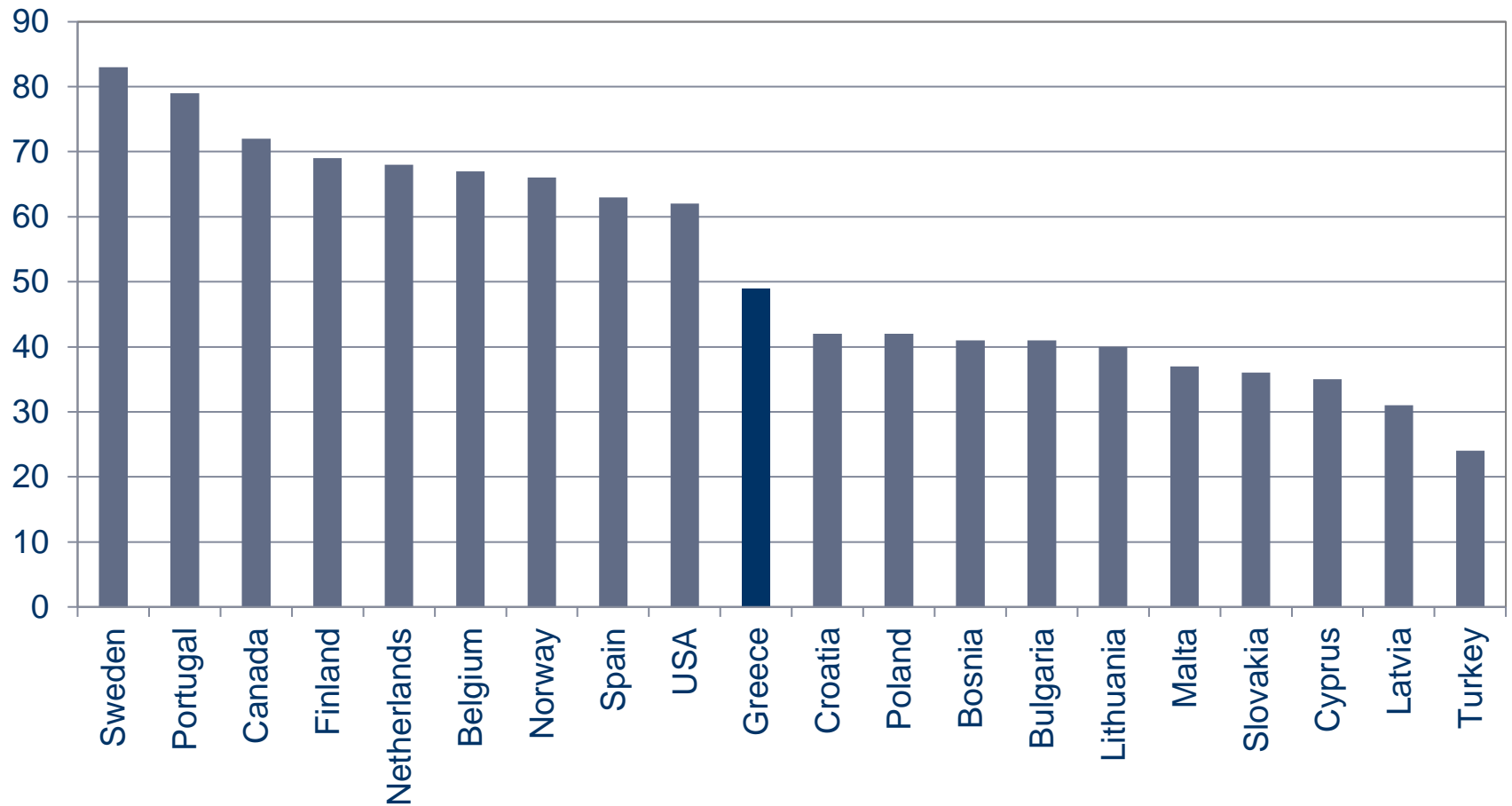
- Από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής: Μέσα σε μια δεκαετία (1990-2000) οι μετανάστες πενταπλασιάστηκαν φτάνοντας στο 8,3% του πληθυσμού το 2009 (Eurostat, 2011).
- Η κορύφωση των προσφυγικών ροών το 2015 άλλαξε ξανά την ανθρωπογεωγραφία των εισερχόμενων ομάδων (περίπου οι μισοί από 800.000 ήταν μετανάστες. ΑΠΕ/ΜΠΕ, 24/12/2015).
- Η ελληνική κοινωνία εμφανίζει το δεύτερο πιο αρνητικό προφίλ στην ΕΕ όσον αφορά τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Eurobarometer, 2010, 2012, 2013, 2015).
- Η οικονομική κρίση σηματοδότησε ένα κύμα μετανάστευσης νέων Ελλήνων επιστημόνων (427.000 μεταξύ 2008-2015. ΤΤΕ, 2016).

Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική

- Οι κυβερνήσεις άργησαν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις της πολυπολιτισμικότητας.
- Η μεταναστευτική πολιτική έχει μάλλον διαχειριστικό χαρακτήρα και ασταθή προσανατολισμό που δεν εμπνέει κάποια αίσθηση προοπτικής (Triandafyllidou, 2014).
- Οι παλινωδίες του νομικού πλαισίου (1929, 1991, 1998, 2001, 2005, 2007, 2010, 2011, 2014, 2015, 2016, 2020).
- Το «δίκαιο του αίματος» (συγγένεια, καταγωγή) απέναντι σε ή συνδυαστικά με το «δίκαιο του εδάφους» (ιδιότητα του πολίτη).
- Δυσλειτουργίες στις διαδικασίες απόδοσης ιθαγένειας και ασύλου (<https://migration.gov.gr/>).

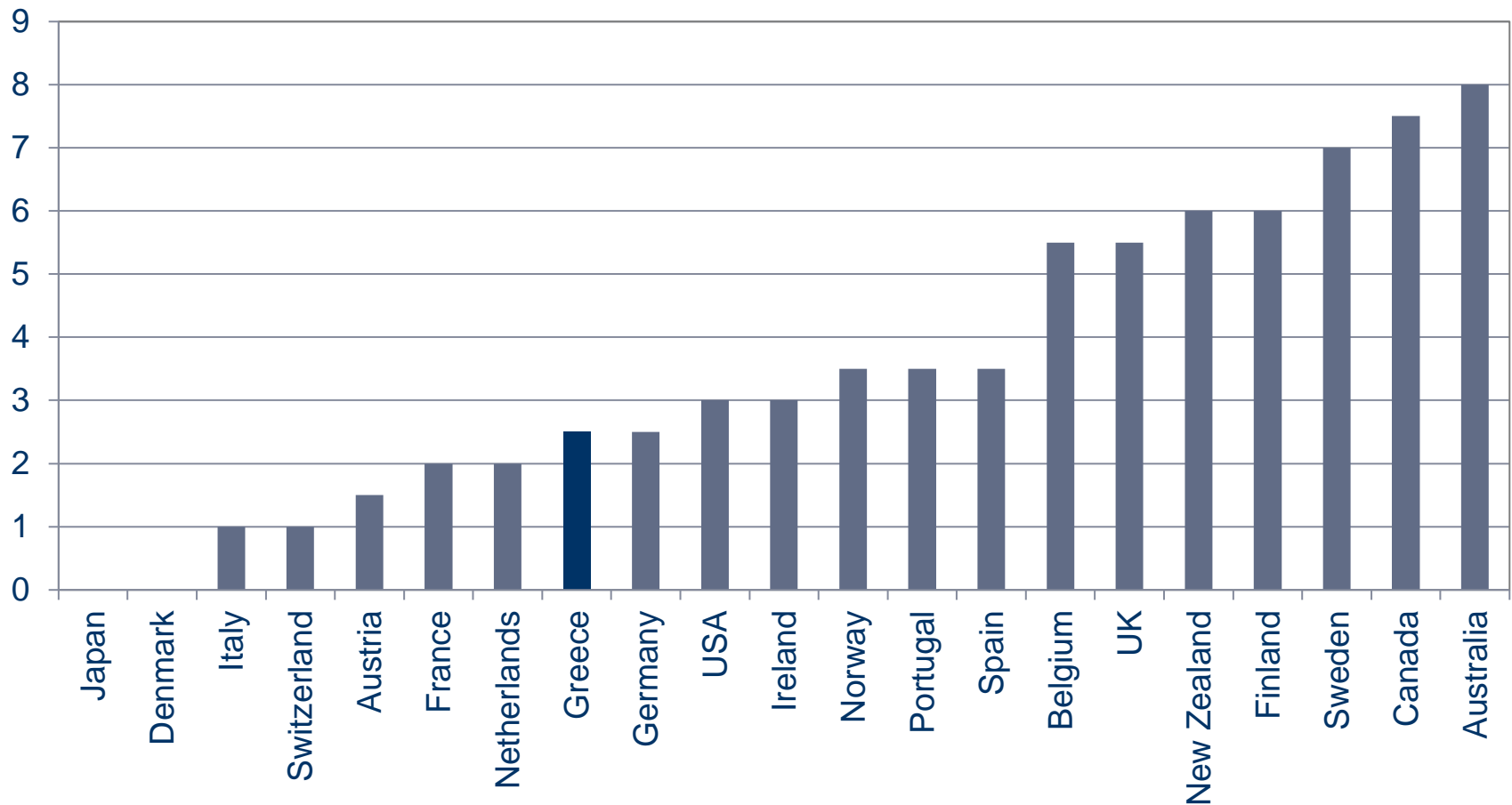
Ο δείκτης Migrant Integration Policy Index (MIPEX, 2010)

www.mipex.eu/

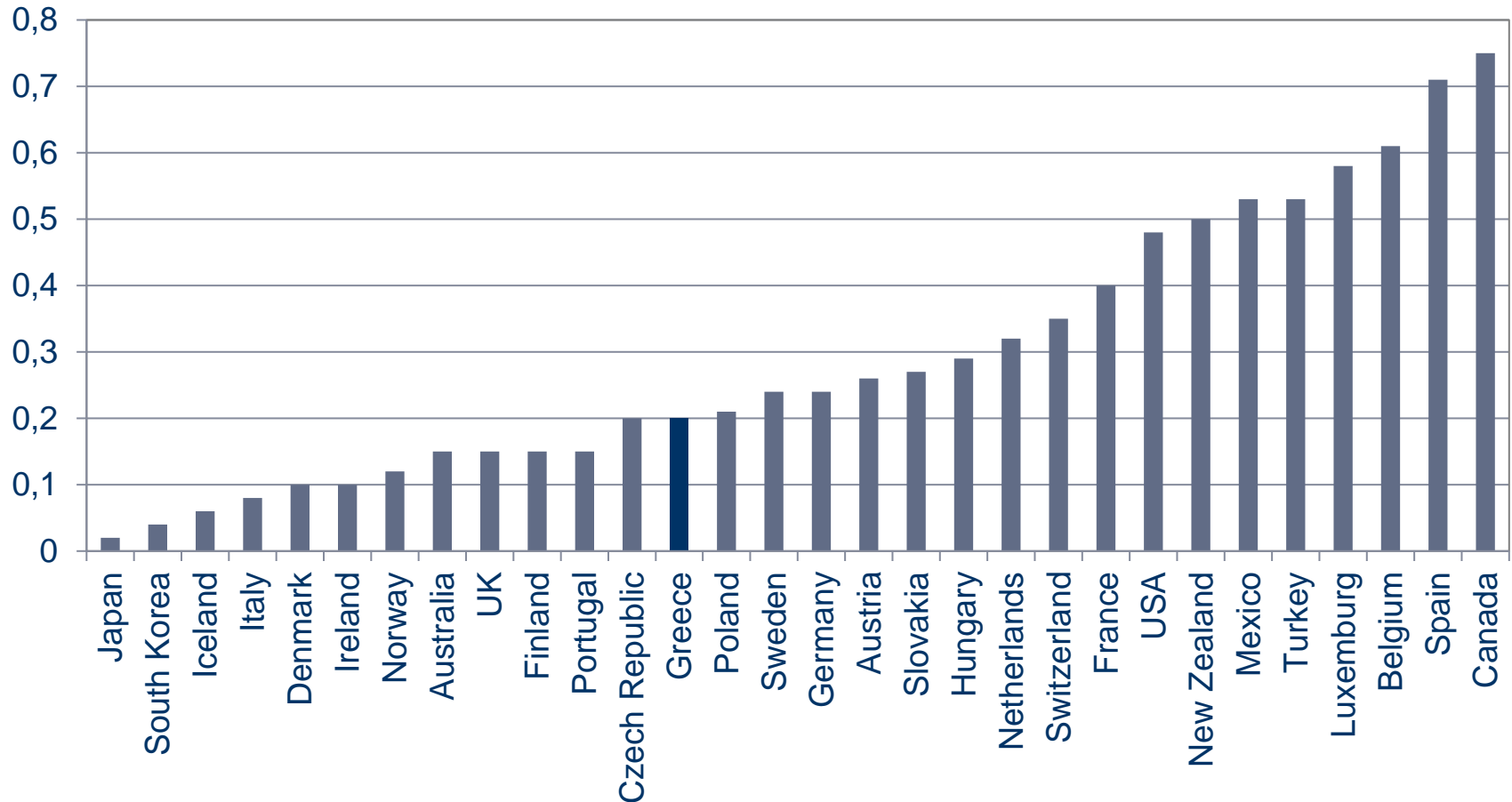
Ο δείκτης Multiculturalism Policy Index (Banting & Kymlicka, 2006-2012; Bloemraad, 2011)

www.queensu.ca/mcp

Πολυπολιτισμική ετερότητα στις χώρες του ΟΟΣΑ (Patsiurko, Campbell, & Hall, 2012)

<https://doi.org/10.1080/01419870.2011.579136>

Ορισμένοι «μύθοι» γύρω από τη μετανάστευση

- ~~× Η μετανάστευση είναι πρόσφατο φαινόμενο, της εποχής μας.~~
- ~~× Η μετανάστευση αφορά κυρίως τους μετανάστες.~~
- ~~× Οι μετανάστες προέρχονται συνήθως από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα.~~
- ~~× Οι μετανάστες είναι «ξένοι», δηλ. αλλοδαποί.~~
- ~~× Οι χώρες υποδοχής είναι πολιτισμικά ομοιογενείς.~~
- ~~× Οι μετανάστες είτε θα αφομοιωθούν («θα γίνουν σαν κι εμάς») είτε θα περιθωριοποιηθούν.~~
- ~~× Οι μετανάστες συμβάλλουν στην αύξηση της ανεργίας, της εγκληματικότητας και άλλων κοινωνικών προβλημάτων.~~

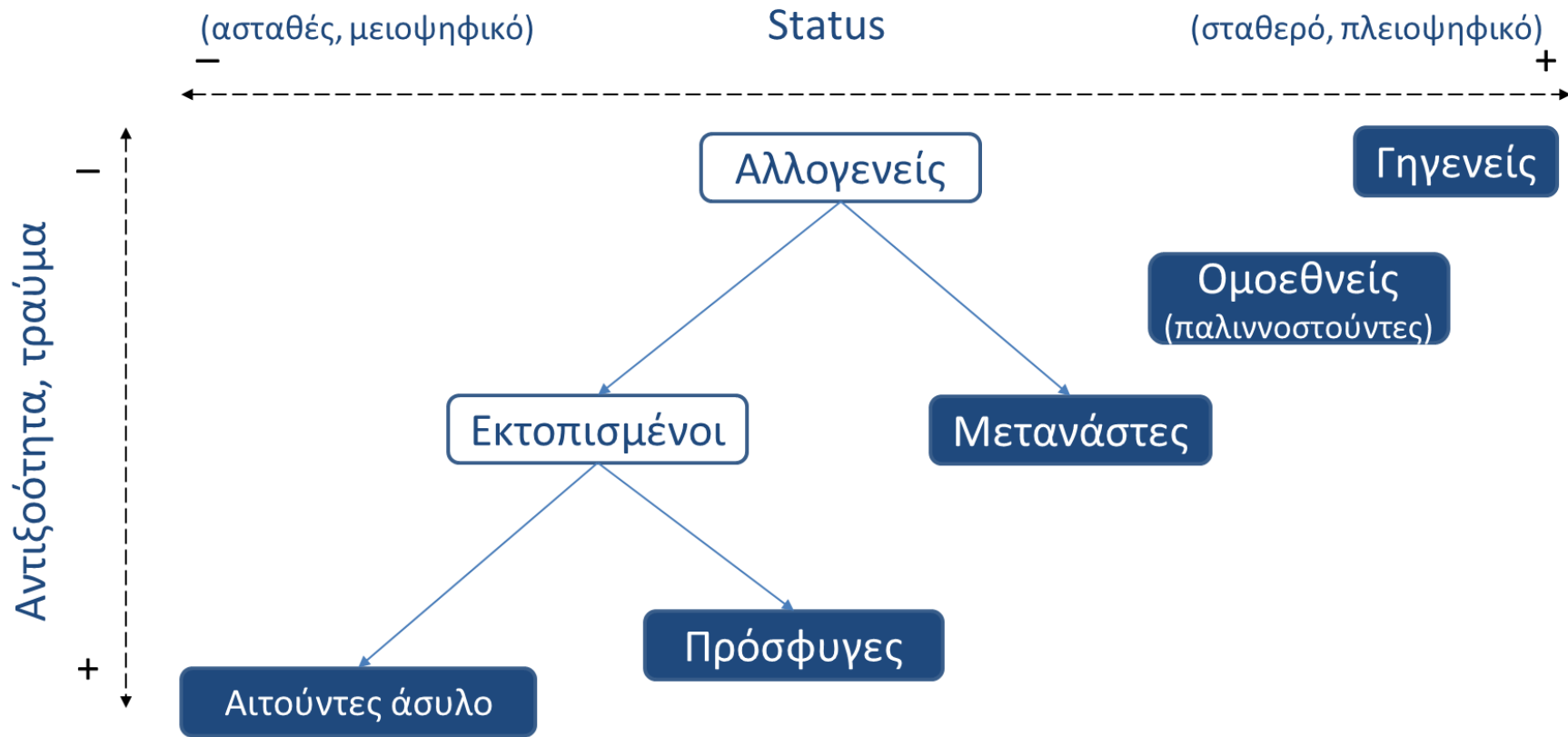
Ορισμός και κριτήρια

- **Μετανάστευση.** Η μετακίνηση ατόμων ή ομάδων με σκοπό την προσωρινή ή μόνιμη εγκατάσταση σε άλλο κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο.
- **Κριτήρια** για τη διάκριση των μεταναστών:
 - ☞ Μετακίνηση εντός ή εκτός της χώρας καταγωγής.
 - ☞ Μετακίνηση από ή προς τη χώρα καταγωγής.
 - ☞ Κινητικότητα (προσωρινή ή μόνιμη μετακίνηση).
 - ☞ Επαφή (εκούσια ή αναγκαστική) με την ευρύτερη ομάδα της χώρας υποδοχής.

Ομάδες μεταναστών (Berry, 1997)

- **Μετανάστες.** Οικειοθελής μετακίνηση σε άλλη χώρα.
- **Πρόσφυγες.** Αναγκαστική μετακίνηση.
- **Παλινοστούντες.** Οικειοθελής επιστροφή στη χώρα καταγωγής.
- **Επαναπατρισθέντες.** Μετακίνηση προς τη χώρα καταγωγής, οργανωμένη ή υποκινούμενη συνήθως από κρατικούς φορείς.
- **Εθνοτικές ή εθνοπολιτισμικές ομάδες.** Μόνιμοι κάτοικοι κατά τις τελευταίες γενιές, ενσωματωμένοι στο πολιτισμικό πλαίσιο.
- **Αυτόχθονες.** Μόνιμοι κάτοικοι από αιώνες, με μικρή επιρροή στο κυρίαρχο πολιτισμικό πλαίσιο.
- **Επισκέπτες.** Προσωρινή επαφή (π.χ. φοιτητές, τουρίστες).

Ανθρώπινη κινητικότητα, status και αντιξοότητα

Πόσες «γενιές» μεταναστών;

- Μετανάστες **πρώτης γενιάς** είναι εκείνοι που ζουν σε άλλον τόπο από εκείνον όπου γεννήθηκαν και μεγάλωσαν.
- Οι μετανάστες **δεύτερης γενιάς** γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον τόπο όπου εγκαταστάθηκαν οι γονείς τους μετά τη μετακίνηση.
- Η **1,5 γενιά** είναι άτομα που μετακινήθηκαν στη χώρα εγκατάστασης σε μικρή ηλικία. Αναφέρονται επίσης ως **1,75 ή 1,25 γενιά**, ανάλογα με το πόσο μικρή ήταν η ηλικία της μετακίνησης.
- ☞ Η παραπάνω κατηγοριοποίηση αντανακλά σημαντικές διαφορές σε κοινωνικό και νομικό επίπεδο.
- ☞ Οι γενιές μεταναστών έχουν διαφορετικούς στρεσογόνους και προστατευτικούς παράγοντες.

Κίνητρα μετακίνησης ατόμων και ομάδων

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΩΘΗΣΗΣ

- Περιβαλλοντικοί (κλιματική αλλαγή, καταστροφές)
- Οικονομικοί (φτώχεια, ανεργία)
- Κοινωνικοί (διακρίσεις με βάση την καταγωγή, τη φυλή, τη σεξουαλική κλίση, το φύλο)
- Πολιτικοί (διώξεις με βάση τις πολιτικές, ιδεολογικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις)
- Ψυχολογικοί (προσωπικότητα)

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΛΞΗΣ

- Περιβαλλοντικοί (ποιότητα ζωής, κλίμα)
- Οικονομικοί (αμοιβές, ευκαιρίες εργασίας, εξειδίκευση)
- Κοινωνικοί (ατομικές ελευθερίες και ανθρώπινα δικαιώματα, ευκαιρίες εκπαίδευσης)
- Πολιτικοί (αίσθημα ασφάλειας, σταθερότητα)
- Ψυχολογικοί (culture fit)

Κίνητρα μετακίνησης ατόμων και ομάδων

- Οι παράγοντες ώθησης θεωρούνται επίσης **αντιδραστικοί**, με την έννοια ότι οδηγούν σε ακούσια ή παθητική μετακίνηση στο πλαίσιο μιας πιεστικής συνθήκης.
- Οι παράγοντες έλξης θεωρούνται επίσης **ενεργητικοί**, με την έννοια ότι οδηγούν σε εκούσια μετακίνηση στο πλαίσιο μιας συνθήκης που συνδέεται με προσδοκίες θετικής αλλαγής.
- ☞ Η διάκριση ανάμεσα σε εκούσια και ακούσια μετακίνηση νοείται ως μια συνεχής διάσταση, παρά ως κατηγορική μεταβλητή.
- ☞ Τα κίνητρα της μετακίνησης (εκούσια/ακούσια) μπορεί να είναι συγκεχυμένα ακόμα και για τα μετακινούμενα άτομα.

Δύο βασικές έννοιες: επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή

- **Επιπολιτισμοποίηση:** οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή (Redfield et al., 1936).
- Αλλαγές, οι οποίες συνδέονται με την επιπολιτισμοποίηση:
 - ☞ οικολογικές (π.χ., τόπος, τύπος κατοικίας, κλίμα),
 - ☞ βιολογικές (π.χ., διατροφή, έκθεση σε ασθένειες),
 - ☞ κοινωνικοπολιτισμικές (π.χ., πολιτικό σύστημα, τεχνολογικό επίπεδο, οικονομία, θεσμοί, γλώσσα, θρησκεία),
 - ☞ ψυχολογικές (π.χ., αξίες, στάσεις, επίπεδο ευεξίας, ψυχική υγεία, ταυτότητα).

Δύο βασικές έννοιες: επιπολιτισμοποίηση και προσαρμογή

- **Προσαρμογή:** αλλαγές της συμπεριφοράς ως απόκριση στον «πολιτισμικό κλονισμό» που συνεπάγεται η διαδικασία της επιπολιτισμοποίησης.
 - ✓ ψυχολογική (π.χ. ταυτότητα, αυτοεκτίμηση, ψυχική υγεία)
 - ✓ κοινωνικοπολιτισμική (π.χ. κοινωνικές δεξιότητες, δίκτυα)
- ☞ Η προσαρμογή είναι *δυναμική* πορεία, όχι στατική κατάσταση.
- ☞ Η προσαρμογή είναι *αμφίδρομη* μάλλον, παρά μονόδρομη. Αφορά εξίσου την ευρύτερη κοινωνία και τους μετανάστες.
- ☞ Η προσαρμογή είναι τόσο *διομαδική*, όσο και ενδοατομική.

Ορισμένες διευκρινίσεις επί των όρων

- Η **προσαρμογή** είναι ψυχολογική έννοια του ατομικού επιπέδου ανάλυσης και αφορά κυρίως την ιδιωτική σφαίρα.
- **Ένταξη** είναι η δυναμική πορεία προς μια κατάσταση απουσίας διακρίσεων ανάμεσα σε συγκρίσιμες δημογραφικά πληθυσμιακές ομάδες (Κόντης, 2009). Πρόκειται για έννοια κοινωνικού επιπέδου ανάλυσης και αφορά κυρίως τη δημόσια σφαίρα.
- Η **συμπερίληψη** είναι μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής που αποσκοπεί στη διασφάλιση της ισοτιμίας των ομάδων μέσα από την άρση των δομικών εμποδίων που αντιμετωπίζουν, ώστε να τους αναγνωρίζονται τα δικαιώματα και να διατηρείται η αυθεντικότητά τους (Artiles et al., 2006).

Ορισμένες διευκρινίσεις επί των όρων

- Η **προσαρμογή** δεν προεξοφλεί συγκεκριμένη έκβαση, αξιολογείται με όρους λειτουργικότητας.
- Η **ένταξη** και η **συμπερίληψη** είναι ιδεολογικά φορτισμένοι όροι και συνάδουν με συγκεκριμένες πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής πολυμορφίας στις πλουραλιστικές κοινωνίες.
- Η **ενσωμάτωση** και η **αφομοίωση** περιγράφουν συγκεκριμένες στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης των μεταναστών, είτε την έκβαση ανάλογων πολιτικών που υιοθετούν οι χώρες υποδοχής.
 - ☞ Η χρήση των όρων δεν είναι ουδέτερή ή απλώς περιγραφική. Γι' αυτό απαιτείται καλή γνώση των συνυποδηλώσεών τους, καθώς αυτές δεν είναι πάντοτε άμεσα κατανοητές.

Διεργασίες που συνδέονται με την ψυχολογική προσαρμογή των μεταναστών

- **Επιπολιτισμικό στρες:** βιολογική και ψυχολογική αντίδραση σε ψυχοπιεστικές καταστάσεις ή γεγονότα που σχετίζονται με τη διαδικασία της επιπολιτισμοποίησης.
 - ➔ στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης
 - ➔ συσχέτιση με την ψυχική υγεία / ψυχοπαθολογία
 - ➔ συσχέτιση με την επάρκεια: ψυχική ανθεκτικότητα
- **Πολιτισμική μάθηση:** απόκτηση οικολογικά έγκυρων και πολιτισμικά ενήμερων δεξιοτήτων και συμπεριφορών.
 - ➔ πολιτισμική ενσυναίσθηση
 - ➔ πολιτισμική ενδυνάμωση

Διεργασίες που συνδέονται με την ψυχολογική προσαρμογή των μεταναστών

- **Διομαδικές σχέσεις:** στερεότυπα, προκατάληψη, διακρίσεις.
 - ➔ από τη σκοπιά της εσω-ομάδας (μετανάστες)
 - ➔ από τη σκοπιά της εξω-ομάδας (κοινωνία υποδοχής)
- **Εθνική ταυτότητα:** το μέρος της κοινωνικής ταυτότητας που απορρέει από την επίγνωση της ένταξης σε μια εθνική ομάδα.
 - ➔ εθνικός αυτοπροσδιορισμός και ψυχολογική ταυτότητα
 - ➔ εθνικός αυτοπροσδιορισμός και κοινωνική ταυτότητα
 - ➔ μεικτή/υβριδική/διπολιτισμική εθνική ταυτότητα